

УДК: 821.161.2+82.0+82-21

АВКСЕНТЬЄВА Г. А. , СЕМЕНОВА А. Є.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ СЕНСИ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «ОСТРІВ СИЛЬВЕСТРА»

У статті проаналізовано роман Володимира Лиса «Острів Сильвестра» крізь призму філософії екзистенціалізму. Досліджено використання екзистенційних мотивів (абсурдність існування, відчуженість, самотність, страждання, тяжіння до самогубства) у художньо-філософській концепції письменника.

Ключові слова: екзистенціалізм, мотив, самотність, абсурд, творчість.

На сучасному етапі розвитку (в умовах соціальних та природних катаклізмів) відбулося своєрідне переосмислення проблеми людини в філософії, а саме в плані намагання з'ясувати, що, власне, робить людину людиною. «Серед європейської інтелігенції набуває поширення новий, ірраціональний напрям філософії – екзистенціалізм, центральною проблемою якого стає існування людини, смисл її життя та долі в світі» [1, 32]. Основне завдання екзистенціалізму полягає в з'ясуванні змісту людського буття, у відповіді на найсакраментальніше і найголовніше питання: чи варте життя того, щоб його прожити? І якщо так, то чим наповнити своє існування, щоб воно було цілісним, по-справжньому людським.

«Екзистенціалізм у художніх творах відбиває настрої інтелігенції, розчарованої соціальними та етичними теоріями. Письменники прагнуть збагнути причини трагічної невлаштованості людського життя. На перше місце висуваються категорії абсурду буття, страху, відчаю, самотності, страждання, смерті. Представники цієї філософії стверджували, що єдине,

чим володіє людина, це її внутрішній світ, право вибору, свобода волі», – зазначає дослідник А. Зверєв [2, 11].

В останнє десятиліття почали з'являтися дослідження творчого доробку багатьох письменників із позиції екзистенційного мислення. На своєрідність реалізації екзистенційних ідей в українській літературі звертали увагу І. Васишин, А. Гурбанська, І. Куриленко, Г. Токмань, Л. Чуркіна, Ю. Шерех, М. Шлемкевич та ін. Екзистенційний дискурс різною мірою досліджений у творчості В. Винниченка, Б. Антоненка-Давидовича, Є. Плужника, В. Свідзинського, В. Домонтовича, М. Хвильового, В. Підмогильного, І. Багряного, В. Шевчука, В. Стуса, Л. Костенко, І. Римарука, Ю. Андруховича, Є. Кононенко, І. Роздобудько, М. Гримич, О. Забужко, М. Матіос тощо. Увага акцентується на тому, що письменники надають своїм творам нового звучання, їх цікавить внутрішній світ у протиставленні із зовнішнім, раціональне начало у боротьбі з ірраціональним, вони досліджують суперечливу сутність сучасної людини.

На думку І. А. Куриленко, у творчому доробку вказаних авторів чітко простежуються основні модули екзистенційної естетики: ясперівська теорія «межових ситуацій», бердяївська концепція самотності, сартрівська діалектика «Я» та «Іншого», тлумачення абсурдності людського існування А. Камю тощо [3, 176].

Щодо творчості Володимира Лиса маємо сьогодні окремі розвідки стосовно жанрової природи його текстів (С. Підпригора), особливостей характеротворення (Я. Поліщук, Н. Герасименко), своєрідності стилю (М. Довгалюк) та ін. Мета ж нашої статті передбачає детальний аналіз екзистенційних сенсів роману В. Лиса «Острів Сильвестра».

Виразного екзистенційного забарвлення набувають мотиви самотності та відчуження у романі. Головний герой Сильвестр Васильчук живе у власному світі, зрозумілому лише йому. Живе, немов равлик у своїй

«хатинці», і боїться визирнути назовні і бути розчавленим цим ворожим світом. Він, викладач-філолог, повністю поглинутий іншим виміром, далеким від реальності: «Я живу в своєму світі <...>. Цей світ багато в чому заміняє мені реальний – світ поезії, літератури, образів, тропів, порівнянь, метафор, ямбів, хореїв, діалектизмів, дискурсів, чого там ще, перелік можна продовжити на кілька десятків слів, принаймні на кілька десятків, а може й більше. Цей світ мій, мій тому, що іншого я до пуття не знаю, він може й не такий уже добрий замітник реальному, але він відповідає моєму характеру, моїм уподобанням, світобаченню, і міняти його я не можу і не хочу. В будь-якому іншому світі мене чекає крах» [4, 31]. Так, саме крах чекає героя в реальному світі, бо Сильвестр не пристосований до нього. Він ховається від абсурду життя в літературі: «Він смакував словами, наче гурман доброю їжею, він хмелів від них, наче алкоголік від горілки. Часом він, сидячи в саду чи тому ж лозняку, повторяв їх слово за словом, речення за реченням, припасовував по своєму, сперечався з написаним. Іноді йому здавалося, що він кладе ті слова на язик і відчуває їх терпкий смак, їхню пахучість, солод чи гіркоту» [4, 50].

Література стала для нього всім: захистом від ворожого суспільства, втечею від самого себе, маскою, яку він надягав, боячись показати своє власне «Я». Врешті-решт вона була сенсом його життя. Сильвестр розтанув у ній, загубився. І не відчував потреби повертатися у реальність, адже там його ніхто не чекав. «Він був чужим, виродком у цьому світі <...> Свій серед чужих, чужий серед своїх...» [4, 48—49]. Ці слова підтверджують відчуження персонажа від реального життя, від реальних людей. Навіть учителі ставилися до нього «як до дива і священної тварини, на зразок єгипетського жука-скарабея» [4, 51], до якого при цьому «доторкнулися огидно» [4, 51], що вже казати про однолітків, а згодом і співробітників. «Виродок» – це слово десятки, якщо не сотні разів

чув від рідного батька, рідше від матері й старшого брата (але теж чув), воно його не ображало, бо розумів, що так воно і є. Він змирився з цим, як змирився і з самим життям, до якого насправді не мав – ну, не жодної, але якоїсь великої цікавості» [4, 86]. Звертає увагу на самотність Сильвестра і Яніна: «<...> страшенно самотній ізгой, виродок в цьому житті, мутант чи то з минулого, чи з майбутнього, результат трагічної помилки, краплина чиєїсь там первинної слизи» [4, 154].

Тож не дивно, що порятунок Сильвестр знаходив саме в літературі, а зокрема в поезії: «<...> він став читати напам'ять вірш Андрія Малишка і раптом відчув, як легшає на душі. Спосіб виявився випробуваним і надійним, ним Сильвестр користувався не раз після вимушених пиятик, після сварок з батьками і запотиличників від брата Олександра...» [4, 50]. Так, досліджуючи творчість В. Підмогильного, Леся Пізнюк наголошує: «Відомо, що проблеми митця і творчості в естетиці екзистенціалістів посідають особливе місце, мистецтву надається самодостатність як продуктивному шляхові пізнання істини» [6, 65]. Прагнення пізнати істину через мистецтво, здійснити митцем свій вибір можна простежити у цілому ряді творів української літератури ХХ ст. Маємо на увазі новелу М. Коцюбинського «Intermezzo», драму В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь», повість М. Хвильового «Санаторійна зона», романи В. Підмогильного «Місто», Ю. Яновського «Майстер корабля», О. Гончара «Циклон», «Твоя зоря», Є. Кононенко «Зрада» та ін. До цих традицій новаційно підходить В. Лис. Його Сильвестр Васильчук людина творча, яка досліджує літературу і сама її творить.

Цікавими у цьому відношенні є роздуми персонажа стосовно поезії В. Свідзинського: «Поезія, що й казати, печальна. Вона проникнута тим сумом, який властивий для стану душі, коли власне цей самий стан стає філософією, філософією за самим змістом. Щоб досягти такого стану треба багато медитувати або ж просто роздумувати над цим життям, пропускаючи

його крізь своє серце й розум, переймаючись болями цього життя, власними й чужими, а тоді видати той згусток, у якому сконцентрувалося все, що було відомо тобі як автору особисто й передати далі. Або ж зазнати великого, колосального потрясіння, здатного екзерсис зробити болем, що кричить тишею, яка промовистіша за найпотужніший, найрозпачливіший крик» [4, 147]. Сильвестр прагне заглибитись і зрозуміти специфіку творчості відомого поета, бо такий душевний стан йому надзвичайно близький. А як порятунок від життєвих негараздів сприймаються рядки А. Малишка, які супроводжують чоловіка з дитинства: «Я аж тремчу, коли на клич/ Ніхто не прийде в самотині./ І не люблю я двох облич,/ Коли вони в одній людині» [4, 51]. Тож він все ж таки сподівався, що його крик хтось почує. Але... цього не сталося. Навіть будучи вже одруженим і займаючи престижну посаду викладача, він відчував себе самотнім, відокремленим, відмежованим невидимою стіною від оточуючих. «Почувався людиною в темній кімнаті, до того ж із зав'язаними очима, котра має навпомацки знайти вихід. Він десь є той вихід, але де?» [4, 87].

Згодом Васильчук випадково знайде цей «вихід». Зовсім неочікуваний для когось, але не для нього. Здається все своє життя він йшов саме до цього рішення. Єдиного вірного на його погляд, єдиного сміливого і відчайдушного. Ми дізнаємося про цей «вихід» вже з першого рядка роману: «Він приплив на острів і застрелився» [4, 5]. Концепція смерті – ще одна визначальна екзистенційна риса цього роману. Показова межова ситуація – кінцева й безумовна.

Сильвестр виношував план своєї смерті довгий час. Продумував до дрібниць. Захоплено, впевнено, холоднокровно. Ця ідея з'являється під час написання власного першого серйозного роману, сюжет якого вже дозрів у його уяві. В. Лис прагне заглибитись у процес творення художнього тексту через роздуми Сильвестра: «Іноді з'являлося, наростало бажання написати замість чергової рецензії, статті, есе, дослідження одне-єдине

слово. Те слово мало бути: «вигадка». Або «втеча». Або «вигадка-втеча» [4, 87]. У результаті цих пошуків Сильвестр настільки заглиблюється у себе, що втрачає відчуття реальності: «Якось він подумав, що вигадкою є сам. Не реальним, а таким, що існує в чийсь уяві. Що той, в чий уяві він існує, тішиться з того, що така-то істота на ім'я Сильвестр насправді існує лише в уяві. Це навіть не Бог, а жива земна істота. Людина або може навіть бджола чи равлик. Коли ж він подумав, чи не збожеволів бува, то тільки сумовито посміхнувся. Йому б хотілося навіть потьмарення свідомості, аби світ, в якому він наче не був реальністю, перестав для нього самого існувати» [4, 88].

Водночас чоловік розумів, що ця втеча є його поразкою. Сильвестр програв своє життя. І вороття вже немає. «Як і для кожної думаючої людини, перед ним ще очевидніше постане обрис його поразки, набуде чітких контурів. Це буде його персональна поразка, фундаментом якої стануть всі здобуті ним перемоги – вища освіта, аспірантура, кандидатська дисертація, кохання, одруження, квартира, хоч і однокімнатна, в престижному будинку, симпозіуми, семінари (три міжнародних), публікації в журналах і збірниках, докторантура, яка мала закінчитися захистом докторської дисертації. Все це було здобуто швидше не завдяки прагненню щось зробити у цьому житті, а тільки завдяки тому, що чимось це життя потрібно було заповнювати» [4, 86]. І дійсно, треба було заповнювати, адже воно було більш схоже на пусте існування. Або, як розмірковує персонаж, суцільне чекання: «Він раптом подумав, що все його життя було, власне, чеканням. Чогось нездійсненого (це він добре розумів), але такого, що мусило прийти. Він мовби жив у казці. Казці, яка була всередині, у естві його, але виривалася назовні. Він хотів її розповісти, але ніхто не хотів слухати. А коли він розповідав, то слова летіли кудись у далекий простір. Туди, де не було жодної людини. Він прагнув самотності і втікав від неї. Але втікав у світ власних химер. Іноді

намагався поділитися ними з іншими. Ніною, Яніною, ще кількома однокурсниками. Та світ, де реальними були тільки словесні конструкції, викликав хіба мимовільний, хвилиний інтерес» [4, 175]. Слушну думку висловлює дослідниця С. Підпригора: «Роман не випадково складається з трьох частин: «Тіло», «Душа», «Порятунок», адже твір спрямований на художнє відтворення деструктивного світовідчуття людини початку ХХІ століття, що суголосне з міфопоетичними моделями есхатології та апокаліпсису. Людина, переживаючи внутрішній апокаліпсис, прагне до порятунку тіла та душі, бо від цього залежить подальша її доля, розуміння власного призначення. Наповнюючи роман постмодерною чуттєвістю, письменник художньо осмислює проблему розщеплення психіки, що призводить до божевілля, показує потенціал несвідомого, звертається до суїцидальних мотивів» [5]. Протагоніст перебуває у ситуації вибору. Він є символом боротьби розуму і серця, логіки та інтуїції, інфантильності та цинізму. Але він не мав сили, бажання, сміливості йти у бій з власною безпорадністю: «У нього був попереду цілий рік. Рік вибору. Вибору. Чого? Він також не знав відповіді» [4, 33]. Повна безвихідь. Суцільне «ніщо»: «І що далі?» – спитав він себе. «Нічого», – відповів. «Нічого», – то було найбільш необхідне слово. Нічого і ніде. Нездатність відповідати і промовляти. Нічого. Нічого. Нічого» [4, 39–40]. У розмові з Яніною він відверто визнає свою неспроможність щось змінити: «Я реаліст, для якого реальність – це те, по чому не можна йти. Знаєте, як у біблійній притчі – щоб піти по воді, не по дну, а по воді, треба дуже вірити, що це можливо. Я не вірю, що це можливо, а заплющую очі й уявляю, що йду. Коли розплющую – води вже по самісіньку шию. Треба вертатися. І так кожного разу. Мужності йти далі не вистачає, іноді кажеш собі – ось я повірю й піду по воді, але розумієш – цього не буде» [4, 155].

Холоднокровність зникла. Натомість з'явилися сумніви: «Сильвестр встиг розкаятися і засудити те, що намагався зробити. Спроба

самогубства, як і спосіб його здійснення, тепер виглядали геть абсурдними» [4, 175]. Вже опинившись на острові, він з острахом констатує абсурдність і всього свого життя та остаточно впадає у відчай: «Я приплив на острів, людина без мети, яку сам у себе вкрав, без майбутнього, поза грою, яка закінчилася» [4, 38].

Отже, прикметною ознакою роману Володимира Лиса «Острів Сильвестра» є екзистенційне світобачення автора, яке допомагає розкрити внутрішній світ образу сучасної людини, що позначений абсурдністю існування, самотністю, відчуженістю, межовими ситуаціями, суїцидальними мотивами. Але, на думку письменника, саме творчість, як здатність людини до самовдосконалення та самореалізації, дає надію на порятунок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Больнов О. Ф. Философия экзистенциализма / О. Ф. Больнов. — СПб. : Лань, 1999. — 224 с.
2. Зверев А. XX век как литературная эпоха / А. Зверев // Вопросы литературы. — 1992. — Вып. 2. — С. 3—56.
3. Куриленко І. А. Екзистенціалізм як об'єкт наукового вивчення / І. А. Куриленко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Казаріна. — Харків, 2004. — № 627. — Вип. 40. — С. 176—179.
4. Лис В. Острів Сильвестра / В. Лис. — Харків : Фоліо, 2009. — 219 с.
5. Підпригора С. В. «Вбудована» драма в жанровій структурі роману «Острів Сильвестра» Володимира Лиса [Електронний ресурс] // С. В. Підпригора. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal//Soc_Gum/Nvmdu/Fil /2012_10/35.htm
6. Пізнюк Л. Проблеми відчуження та абсурду в «Місті» В. Підмогильного / Л. Пізнюк // «Слово і час. — 2000. — №5. — С. 62—66.

АВКСЕНТЬЕВА Г. А. , СЕМЕНОВА А. Е.

**ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ СМЫСЛЫ В РОМАНЕ ВЛАДИМИРА
ЛИСА «ОСТРОВ СИЛЬВЕСТРА»**

В статье проанализирован роман Владимира Лиса «Остров Сильвестра» сквозь призму философии экзистенциализма. Исследовано использование экзистенциальных мотивов (абсурдность существования, отчужденность, одиночество, страдание, тяготение к самоубийству) в художественно-философской концепции писателя.

Ключевые слова: экзистенциализм, мотив, одиночество, абсурд, творчество.

AVKSENTIEVA G. , SEMENOVA A.

**EXISTENTIAL SENSES IN VLADIMIR LIS'S NOVEL «ISLAND OF
SILVESTER»**

Vladimir Lis's novel «Island of Silvester» is analysed through the prism of philosophy of existentialism in the article. The using of existential reasons (absurdity of existence, estrangement, loneliness, suffering, gravitation to suicide) is investigated in the writer's artistically philosophical conception.

Key words: Existentialism, reason, loneliness, absurdity, creation.

Стаття надійшла до редколегії 27.11.2012 р.

